

METROPOLITANIZACIJA

Bosotin, Iva

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Polytechnic of Šibenik / Veleučilište u Šibeniku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:143:085817>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-27**

Repository / Repozitorij:

[VUS REPOSITORY - Repozitorij završnih radova
Veleučilišta u Šibeniku](#)

VELEUČILIŠTE U ŠIBENIKU
UPRAVNI STUDIJ
PREDDIPLOMSKI STRUČNI STUDIJ UPRAVNI STUDIJ

IVA BOSOTIN
METROPOLITANIZACIJA
ZAVRŠNI RAD

Šibenik, 2016.

VELEUČILIŠTE U ŠIBENIKU
UPRAVNI STUDIJ
PREDDIPLOMSKI STRUČNI STUDIJ UPRAVNI STUDIJ

METROPOLITANIZACIJA

ZAVRŠNI RAD

Kolegij: Gospodarsko komunalno pravo

Mentor: Ivan Rančić, mag.iur., pred.

Student/ica: Iva Bosotin

Matični broj studenta: 143311351

Šibenik, 2016.

METROPOLITANIZACIJA

IVA BOSOTIN

Zadarska 24, 222 11 Vodice, bosotin.iva@gmail.com

Sažetak rada

Urbanizacija je povijesni proces na razini cijelog svijeta. Urbanizacijom nastaju i razvijaju se gradovi. Razvojem gradova dolazi do metropolitanizacije. Metropolitanizacija je proces pojačanog nakupljanja prigradskih naselja oko samog grada. Nastajanjem metropola povlači se i pitanje upravljanja samim gradom, ali i njegovim prigradskim područjima. Koliko je metropolitanizacija bitna za metropole govori sama činjenica da se ovim procesom gradovi dovode na zavidne razine ustrojstva i djelovanja, na proširenim područjima. Cilj rada je upoznati se sa procesom metropolitanizacije i shvatiti koliko je ona bitna u funkcioniranju jednog velikog grada. Iako u Hrvatskoj nema neki veliki broj metropola, središte poput Zagreba, ali i drugih gradova, su vrlo bitna područja koje uskoro čeka pojačana metropolitanizacija, jer su sva manja središta fokusirana na ove gradove. Metropolitanizacija je potrebna Hrvatskoj, kako bi se gospodarstvo razvijalo i kako bi prigradska područja počela, uz potporu velikih gradova, samostalno razvijati svoje gospodarstvo, te tako podići gospodarstvo cijele zemlje na veću razinu, koja je prijeko potrebna.

(30 stranica / 9 slika / 9 literaturnih navoda / jezik izvornika: hrvatski)

Rad je pohranjen u: Knjižnici Veleučilišta u Šibeniku

Ključne riječi: metropolitanizacija, urbanizacija, razvoj gradova, metropola, Hrvatska

Mentor: Ivan Rančić, mag. iur., pred.

Rad je prihvaćen za obranu: 30.08.2016.

BASIC DOCUMENTATION CARD

Polytechnic of Šibenik

Final paper

Study of the Management Board

Professional Undergraduate Studies of Administration

TEMA

IVA BOSOTIN

Zadarska 24, 222 11 Vodice, bosotin.iva@gmail.com

Abstract

Urbanization is historical process on worldwide basis. Urbanization leads to creating and developing world cities. With development of cities comes to metropolization. Metropolization is process of increased accumulation of suburbs around the cities. The formation of the metropolis entails the question of management the city itself, but also its suburban areas. How metropolization is important for cities is evidenced by the fact that this process of cities lead to enviable levels of the organization and work on the extended areas. The aim is to get acquainted with the process of metropolization and understand how it is important in the functioning of a big city. Although Croatia does not have a large number of capitals, such as the center of Zagreb, and other cities, are very important areas which soon awaits enhanced metropolization, because all smaller centers are focused on these cities. Metropolization is required for Croatia, in order to develop the economy and to suburban areas started, with the support of the big cities, independently develop their economy, and thus raise the economy of the whole country to a higher level, which is much needed.

(30 pages / 9 figures / 9 references / original in Croatian language)

Paper deposited in: Library of Polytechnic in Šibenik

Keywords: metropolitanization, urbanization, metropolis, Croatia, development of cities

Supervisor: Ivan Rančić, mag.iur., pred.

Paper accepted: 30.08.2016.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. GRAD I URBANIZACIJA.....	2
2.1. Povijesni razvoj gradova u svijetu	2
2.2. Urbanizacija	6
2.3. Analiza prostorne strukture grada	8
2.4. Teorija polariziranog razvoja.....	10
3. METROPOLITANIZACIJA	14
3.1. Urbanizacija i metropolitanizacija	14
3.2. Suvremeni razvoj gradova	15
3.3. Upravljanje metropolitanizacijom.....	17
3.4. Komparativni prikaz svjetskih metropola i Zagreba	19
4. ZAKLJUČAK.....	30
LITERATURA.....	31
DODACI.....	32
Popis slika	32

1. UVOD

Za urbanizaciju se može reći da je to povijesni proces na razini cijelog svijeta. Urbanizacijom nastaju i razvijaju se gradovi. Razvojem gradova dolazi do metropolitanizacije. Metropolitanizacija je proces pojačanog nakupljanja prigradskih naselja oko samog grada. Ovaj proces je danas postao normalan tijekom u životu čovjeka. Sve više gradova se metropolitanizira i razvija se u svjetska središta. Kako bi se shvatio ovaj proces nužno je upoznati se s osnovnim pojmovima vezanim za grad i razvoj istoga.

Rad je podijeljen u dva kompozicijska dijela. Prvi dio se odnosi na osnovne pojmove o gradu i urbanizaciji. Prvo podpoglavlje u ovom dijelu govori o povijesnom razvoju gradova, gdje se vidi da se već početkom 1960 – ih pojavljuju prve metropole poput New Yorka, Tokija i Pariza. Na ovo podpoglavlje nadovezuje se podpoglavlje o urbanizaciji, gdje je definiran sam pojam, ali i podjela urbanizacije, te koja je njena uloga u razvoju gradova. Treće podpoglavlje predstavlja analizu prostorne strukture grada, te koji sve čimbenici utječu na razvoj grada u metropolu. Jedna od najpoznatijih teorija vezanih za razvoj je teorija polariziranog razvoja, koja je pobliže objašnjena kao posljednje podpoglavlje ove cjeline. Na prvi dio se nadovezuje sama srž teme – metropolitanizacija.

U drugom kompozicijskom dijelu prije svega se definira sam proces metropolitanizacije. Koliko su povezane međusobno urbanizacija i metropolitanizacija vidi se u prvom podpoglavlju ove cjeline. Urbanizacija je glavni čimbenik suvremenog razvoja gradova, pa sljedeće podpoglavlje daje jasnu sliku suvremenog razvoja. Kako bi metropole bile funkcionalne, kao i svime drugim, njima se treba upravljati. Na koji način se upravlja metropolitanizacijom shvatiti se može iz pretposljednjeg podpoglavlja ove cjeline. Na samom kraju cjeline, prije nego je dan subjektivni osvrt na temu, komparativno su prikazani svjetski gradovi i glavni grad Hrvatske – Zagreb. Cilj posljednjeg podpoglavlja je dočarati na konkretnom primjeru kako metropolitanizacija utječe na ekonomiju velikih gradova, ali i okolnih mjesta koji su vezani direktno ili indirektno za njih.

Rad je pisan indikcijsko – dedukcijskom metodom, a cilj rada je upoznati se sa globalnom promjenom koja utječe na život svakog čovjeka. Metropolitanizacija je, inače, glavna karakteristika globalizacije.

2. GRAD I URBANIZACIJA

Grad je složen društveni fenomen koji se prostorno, a posebno vremenski, očituje u različitim oblicima i s različitim funkcijama, te ga je zbog toga teže definirati. Grad se može definirati s nekoliko aspekata. Sociolozi prilikom definiranja grada više pozornosti posvećuju socijalnoj strukturi i načinu života, ekonomisti u prvi plan stavljaju gospodarsko – proizvodne elemente, a geografi pri definiranju grada uzimaju više različitih obilježja. Prema geografima, grad je kompaktno sagrađeno veće naselje u čijim sekundarnim i tercijarnim djelatnostima radi veći dio aktivnoga stanovništva, i to ne samo za vlastite potrebe nego i za potrebe stanovništva šireg prostora.¹

2.1. Povijesni razvoj gradova u svijetu

Smatra se da se prva stalna naselja počinju razvijati u neolitiku. To je razdoblje kada čovjek sve više prestaje biti isključivo sakupljač hrane i lovac, a zahvaljujući selekciji biljaka i pripitomljavanju životinja postaje proizvođač hrane. Stalno se naselje moglo zapravo razviti i održavati kada je njegovo stanovništvo u tadašnjim uvjetima moglo proizvesti hrane za dulje razdoblje, te kada više nije trebalo seliti. Za razvoj takve naseljenosti prirodni su uvjeti imali presudnu važnost. Tragove najstarijih stalnih naselja može se naći u aridnim krajevima; u dolinama velikih rijeka koje su dijelom godine plavile i muljem oplemenjivale tlo. To su suptropski krajevi u kojima su se razvile prve civilizacije i nastali prvi gradovi. Gradovi sa svojim funkcijama nastaju pojavom viškova proizvodnje, podjele rada i potreba za razmjenom dobara u društvu. Istraživanja su pokazala da prvi gradovi nastaju već prije pet tisuća godina.²

Prvi gradovi nastali su u starom vijeku u tadašnjim civilizacijama: u Mezopotamiji oko 3500. godine, u dolini Nila oko 3200. godine, u dolini Inda oko 2400. godine i u dolini Žute rijeke oko 1600. godine prije Krista. U najstarije gradove na svijetu ubrajaju se Ur, Uruk, Nipur, Isin, Larsa itd., koji su nastali na jugu današnjeg Iraka u civilizacijama Sumera i Akada. Nastankom novih država Asirije i Babilona nastajali su novi gradovi, od kojih se posebno

¹ Vresk, M., Grad i urbanizacija, Sveučilište u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb, 2002., str. 3., 7.

² Ibid. str. 8.

ističu prijestolnice. Gradovi su postupno nastajali i u drugim krajevima Bliskog Istoka, odnosno jugozapadne Azije. Među najstarije gradove prijestolnice u Egiptu ubrajaju se Teba, Memfis i Tell – el Amarna. U dolini Inda isticali su se Mohenjo Daro, Harapa itd.³

Gradovi starog vijeka ističu se specifičnim obilježjima. Mnogi su od njih nastali smišljeno, s pravilnom mrežom ulica i bogatstvom upravnih i vjerskih građevina. Razlike u obilježjima gradova pojedinih područja i civilizacija svakako su postojale. U antičko doba žarište se urbanog razvoja premješta na Sredozemlje. Na otocima i obalama mediteranskih zemalja nastaju mnogi gradovi koji postaju nosioci kulture, trgovine i drugih gospodarskih grana. Ponajprije, potrebno je istaknuti razvoj gradova u antičkoj Grčkoj. Grci su bili osnivači mnogih gradova, ne samo na današnjem teritoriju Grčke nego i na ostalim obalama Sredozemlja. Gradovi su bili politički i gospodarski samostalni, a zvali su se gradovi – države, odnosno polis. U prostornoj strukturi grčkih gradova isticale su se tri funkcionalne zone: jedna je bila za potrebe svetišta, druga je služila za javne društvene i kulturne potrebe, a treću su činile stambene zgrade. Za razvoj gradova u antičkom razdoblju veliku je važnost imalo i Rimsko Carstvo. Ono se postupno razvija u vrijeme dok Grčka dostiže svoj vrhunac. Obuhvaćalo je najveći dio tada poznate ekumene. Poticaj razvoju gradova u doba Rimskog Carstva davale su vojne, upravne, gospodarske i druge potrebe. Osim toga, gradovi su se razvijali i zahvaljujući svojim prometnim i trgovačkim funkcijama. Oni su se osnivali i za potrebe liječenja, rekreacije i slično. Odlike rimskih gradova očituju se u njihovoj strukturi, izgledu i funkcijama. Mnogi su građeni planski s pravilnim shemama ulica, a u strukturi su se posebno isticali glavni trg poznatiji kao forum, kazalište i arene.⁴

Jači razvoj gradova u Europi počeo je tek u 11. stoljeću. Smatra se da su osnovu oživljavanju urbanog života dale inovacije u poljoprivredi, što je omogućilo veću proizvodnju hrane. Pri tome su dva bitna čimbenika imala odlučujuću ulogu: jačanje funkcije tržnica i općenito trgovine, te podizanje obrambenih zidova oko gradova. Gradovi su se razvijali kao vitalna središta razmjene poljoprivrednih viškova te drugih dobara i usluga. Gradska tržnica je zbog toga i postala jedan od najvažnijih simbola grada. Ona je odraz vitalnih veza između grada i njegove okolice, odnosno regije. Gospodarski razvoj je bio, dakle, glavni pokretač urbanog

³ Vresk, M., Grad i urbanizacija, Sveučilište u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb, 2002., str. 8.

⁴ Ibid. str. 8. – 9.

razvoja. Jedan od čimbenika razvoja i stvaranja karakterističnih urbanih struktura onoga doba bile su potrebe da se grad zaštiti, zbog čega su se gradili obrambeni sustavi.⁵

Gradovi u srednjem vijeku su težili za što većom samostalnošću. Mnogi su gradovi dobili status „slobodnoga kraljevskog grada“ s određenim obvezama i pravima. Pojedini su gradovi u Europi izborili status „gradova – komuna“, te „gradova – republika“ s određenim stupnjem samostalnosti. Gradovi s takvim statusima postojali su i na tlu Hrvatske. Primjerice, veći gradovi na obali imali su svoje uprave i statute, poput Splita i Hvara. Potrebno je istaknuti i Dubrovačku Republiku kao jedan takav oblik. Gradovi su isto tako stvarali saveze. Od njih posebno valja istaknuti Veliku Hanzu koja je u 14. stoljeću ujedinjavala 160 gradova među kojima je cvjetala živa trgovina. Srednjovjekovni europski grad ima svoje specifičnosti. Većina se gradova razvijala spontano, neplanski. Spontani razvoj u sklopu obrambenog sustava odrazio se nepravilnim sustavom uskih ulica, karakterističnim rasporedom funkcionalnih dijelova i socijalnom topografijom. Isto tako, valja istaknuti da su srednjovjekovni gradovi bili mali. Oko 1300. godine najveći gradovi u Europi bili su Pariz (228.000 stanovnika), Granada (150.000 stanovnika), Venecija (110.000 stanovnika), Genova (100.000 stanovnika), dok su ostali gradovi bili mnogo manji. Stotinu godina poslije stanje se nije mnogo promijenilo. Najveći gradovi – Pariz, Milano i Granada – imaju više od 100.000 stanovnika, a ostali su mnogo manji. Ni godine 1500. odnosi u redu veličine nisu se mnogo izmijenili.⁶

No, potrebno je istaknuti da se žarište urbanog razvoja sve više premještalo sa Sredozemlja u prostor zapadne Europe. Najvažnije područje urbanog razvoja u srednjem vijeku bila je sjeverna Italija, te dijelovi današnje Francuske, Beneluksa i Njemačke. Ova područja urbanizacije postupno se šire. Posebno valja istaknuti razvoj gradova u priobalju sjeverozapadne Europe. U Aziji su najznačajnija žarišta u razdoblju od 1000. godine do 1500. bili jugozapadna Azija, Indija te dijelovi Kine i Japana. Postupno je razvoj gradova jačao i na indijskom potkontinentu, Kini i Japanu. U Africi se u istom razdoblju najveći gradovi bili na prostoru današnjeg Magreba i u dolini Nila. Poslije se žarišta urbanizacije pojavljuju i u

⁵ Vresk, M., Grad i urbanizacija, Sveučilište u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb, 2002., str. 10.

⁶ Vresk, M., Grad i urbanizacija, Sveučilište u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb, 2002., str. 10.

pojednim dijelovima zapadne Afrike. Na tlu Amerike najveća središta su se zadržala u prostoru starih kultura u Meksiku i Andama.⁷

U razdoblju od 1500. – 1800. godine zabilježen je također brz razvoj gradova. Na njega utječu nekoliko čimbenika od kojih su najvažnija tri: razvoj kapitalizma, pojava centralističkih država, te razvoj fizičkih znanosti. U 16., 17. i 18. stoljeću zabilježen je veliki napredak u materijalnoj proizvodnji. Osim inovacija u poljodjelstvu i sve veće proizvodnje hrane, velik napredak bilježi obrtništvo i manufaktura. U razvoju manufakture zapažena je sve veća disperzija. Proizvodnja stakla, željeza, tekstila itd., zahtijevala je više energijskih izvora, pogotovo tekuće vode i drvenog ugljena. To uvjetuje širenje manufakture izvan većih gradova. Unatoč osnivanju novih gradova, mreža se gradova u pojedinim dijelovima Europe u navedenom razdoblju nije mnogo izmijenila. 1600. godine u Europi najveći gradovi su bili Konsantinopolis sa 700.000 stanovnika, Napulj i Pariz s više od 200.000, London sa 187.000, dok su ostali gradovi bili znatno manji. 1700. godine London je već imao 550.000, Pariz 530.000, Napulj 207.000, Amsterdam 170.000, Rim 150.000, Beč 105.000, a Moskva 130.000 stanovnika. Karakteristično za ovo razdoblje bilo je i građenje pomorskih luka, koje su gradove pretvarale u bitna središta.⁸

Prema podacima o razvoju gradova prvi milijunski grad u svijetu bio je Peking koji je 1800. godine imao 1.100.000 stanovnika. Broj milijunskih gradova sve brže raste u 19. stoljeću, tako da ih je 1900. bilo 16. u 20. stoljeću broj milijunskih gradova se još brže povećava. Istodobno, i manji gradovi imaju dinamičan razvoj. Od 1800. godine do danas nastupile su velike promjene u redu veličine najvećih svjetskih gradova. 1800. godine najveći grad je, kao što je rečeno, bio Peking, a već 1850. London ga premašuje sa 2.320.000 stanovnika. 1875. godine u većini najvećih gradova došlo je opet do promjene. London već tada ima 4.241.000 stanovnika, a za njim je Pariz s 2.250.000, New York s 1.900.000, te Peking, Berlin i Beč s nešto više od milijun stanovnika. 1900. godine London je još uvijek prvi sa 6.480.000 stanovnika, drugi je New York s 4.242.000, a slijede Pariz, Berlin, Chicago, Beč, Tokyo i dr. Do promjene je došlo 1925. godine kada New York postaje najveći grad sa 7.774.000 stanovnika. Po veličini slijede ga London, Tokyo, Pariz, Berlin, Chicaago itd. Pedestih godina 20. stoljeća redoslijed gradova po veličini opet se promijenio, ali je New York i dalje najveći,

⁷ Ibid. str. 12.

⁸ Vresk, M., Grad i urbanizacija, Sveučilište u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb, 2002., str. 12.

a već šezdesetih godina najveći broj stanovnika ima Tokyo. Broj milijunskih gradova do 1990. godine povećan je na 288, a prema procjenama njihov će broj i dalje brzo rasti.⁹

Razvoj pojedinih gradova u svijetu treba promatrati s obzirom na mjesto koje oni imaju u urbanim sustavima. Gradovi su međusobno povezani u funkcionalne cjeline koje se zovu urbani sustavi. Urbani sustav kao cjelina razvija se tijekom vremena tako da se stvori pravilan red veličine gradova između kojih postoji funkcionalna hijerarhija. Urbani sustavi međusobno se razlikuju i po topološkim obilježjima mreža gradova koji ih čine. Mora se, međutim, naglasiti da je danas teško odrediti točan broj stanovnika, odnosno točne granice velikih gradova. Zbog toga se često daju podaci za uže područje koje uglavnom obuhvaća administrativna međa grada, i za šire područje u koje je uključena čitava urbana regija. Porast broja i veličina milijunskih gradova vjerno upućuje na opće kretanje razvoja gradova u svijetu u tzv. industrijskoj fazi.¹⁰

2.2. Urbanizacija

Urbanizacija je složena pojava koja gotovo u svim zemljama svijeta uzima sve više maha. Naziv urbanizacija potječe od latinske riječi *urbs*, što znači grad. Prema tome, urbanizacija bi mogla značiti razvoj gradova. Ali, urbanizacija je danas širi pojam. On ne obuhvaća samo pojavu i razvoj gradova nego i kompleksne promjene u ruralnim sredinama s kojima se u raznim oblicima smanjuju razlike između grada i sela. Urbana geografija promatra urbanizaciju s obzirom na njene tri bitne komponente: socijalnu, funkcionalnu i morfološku.¹¹

S obzirom na način kako se očituje u prostoru, urbanizacija se može podijeliti na primarnu i sekundarnu. Pod primarnom urbanizacijom podrazumijeva se postanak i razvoj „formalnog grada“, tj. koncentraciju stanovništva u granicama grada ili njegovim rubnim zonama; stvaranje karakterističnih gradskih demografskih struktura; koncentraciju i razvoj sekundarnih i tercijarnih djelatnosti te širenje prostora sagrađenog urbanim sadržajem unutar ili izvan gradova. Primarnom urbanizacijom nastaju, dakle, kompaktno sagrađene urbane tvorevine koje postaju žarišta sekundarne urbanizacije. Sekundarna urbanizacija podrazumijeva

⁹ Ibid. str. 15. – 16.

¹⁰ Vresk, M., Grad i urbanizacija, Sveučilište u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb, 2002., str. 16. – 17.

¹¹ Ibid. str. 17.

populacijsko – demografske, socijalno – ekonomske, funkcionalne, fizionomijske i druge promjene koje smanjuju agrarna obilježja u korist urbanih obilježja ruralnih sredina. Te su promjene čvrsto povezane sa sve većim mogućnostima socijalnog prestrukturiranja agrarnog stanovništva u neagrarno. Razvoj industrije i drugih proizvodnih i uslužnih djelatnosti omogućuje zapošljavanje sve većeg broja ljudi u ruralnim sredinama, čime nije uvjetovano obvezno preseljavanje stanovništva u središte grada. Otvaranje radnih mjesta ne samo u gradskim nego i u seoskim naseljima te razvoj prometa, koji omogućuje sve bolju prostornu pokretljivost radne snage, utječu na to da znatan dio deagrariziranog stanovništva ostaje stanovati u ruralnim naseljima. Tako u ruralnim naseljima nastaju dvije socijalno – ekonomske skupine stanovništva: agrarna i neagrarna.¹²

Svijet u cjelini, kao i pojedine zemlje zasebno, prolaze kroz različite stadije urbanizacije. U određivanju razvojnih stadija postoje različiti pristupi. Danas se najčešće govori o trima stadijima urbanizacije kroz koje svijet prolazi i koje se prostorno i vremenski mijenjaju. To su:¹³

- prijeindustrijski,
- industrijski,
- poslijeindustrijski.

U prijeindustrijskom stadiju neke zemlje stupanj urbanizacije je vrlo nizak. Udio gradskog stanovništva ne prelazi 1/6 ukupnog stanovništva. Gradovi su mali, a veliki gradovi se razvijaju samo kao metropole država. U strukturi aktivnog stanovništva prevladava primarni sektor djelatnosti. Karakterističnost prostorne strukture gradova, u ovom stadiju urbanizacije, posebno je uočljiva u socijalnoj topografiji i u funkcionalnom značenju pojedinih dijelova. U tom su stadiju urbanizacije još uvijek neke zemlje u razvoju.¹⁴

U industrijskom stadiju urbanizacije glavne poticaje urbanom razvoju daje razvoj ponajprije sekundarnih djelatnosti, a posebno industrije, po čemu je taj stadij urbanizacije dobio ime. Razvoj industrije ne potiče samo razvoj gradova nego uvjetuje značajne socioekonomske i populacijske procese. Industrija koja ima svoje zakonitosti lokacije zahtijeva mnogo radne snage. To, s jedne strane, uvjetuje jaku koncentraciju stanovništva u centre rada i stvaranje

¹² Vresk, M., Grad i urbanizacija, Sveučilište u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb, 2002., str. 18.

¹³ Vresk, M., Grad i urbanizacija, Sveučilište u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb, 2002., str. 19.

¹⁴ Vresk, M., Grad i urbanizacija, Sveučilište u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb, 2002., str. 19.

velikih aglomeracija, a, s druge strane, pospješuje ruralni egzodus. Zahvaljujući tome udio gradskog stanovništva sve se više povećava, tako da čini približno 2/3 ukupnog stanovništva, od čega oko 1/3 u velikim gradovima. U strukturi aktivnog stanovništva prevladavaju sekundarne djelatnosti. U navedenim uvjetima nastaju specifične prostorne strukture gradskih aglomeracija.¹⁵

Tercijarni stadij dosad je najviši stadij urbanizacije. Karakterizira najrazvijenije zemlje. Glavne poticaje urbanom razvoju i specifičnim urbanim procesima daje razvoj tercijarnih djelatnosti. U uvjetima visokog standarda te zahvaljujući jakoj automobilizaciji, velikim mogućnostima prostorne pokretljivosti, nastaje proces metropolitanizacije. U poslijeindustrijskoj fazi urbanizacije socijalna se mobilnost uglavnom zbiva unutar nepoljoprivrednog stanovništva, u njoj prestaje preseljenje iz sela u grad, a jačaju preseljenja iz grada u okolicu, kao i dnevne migracije.¹⁶

2.3. Analiza prostorne strukture grada

Prostorna struktura grada vrlo je složena. Nastaje utjecajem prirodnih, socijalnih, ekonomskih i drugih faktora u dužem razdoblju. Izložena je stalnim promjenama. Rubni se dijelovi gradova proširuju, a središnji dijelovi se obnavljaju, rekonstruiraju ili saniraju. Jedan od razloga je očuvanje izgrađene urbane supstancije, zgrada ili tehničkih uređaja. Drugi razlog su promjene u vrijednosti lokacije i gradskog zemljišta u toku razvoja, odnosno širenja grada. Centrifugalne i centripetalne sile neprestano utječu na promjene u prostornoj strukturi grada. Planiranje razvoja i uređenje grada je, prema tome, neizbježna posljedica takva razvoja.¹⁷

Prostorna se struktura može podijeliti na tri glavne komponente: socijalnu, funkcionalnu i morfološku. One su međusobno uzročno – posljedično povezane. Za potrebe analize prostorne strukture grada razvile su se statističke i grafičke metode te razni modeli. Razvoj

¹⁵ Vresk, M., Grad i urbanizacija, Sveučilište u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb, 2002., str. 19. – 20.

¹⁶ Ibid. str. 20. – 21.

¹⁷ Vresk, M., Grad u regionalnom i urbanom planiranju, Sveučilište u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb, 1990., str. 130.

matematičkih modela u urbanom planiranju je jako bitan. Matematički modeli u urbanom planiranju mogu se podijeliti u tri velike grupe:¹⁸

- deskriptivne – koje teže objašnjenju odnosa u određenom vremenu,
- prediktivne – koje teže da objasne pojave u odnosu prema budućnosti, uzimajući u obzir vrijeme kao faktor,
- planske – koje uključuju određene alternative primjenjive u planiranju.

Većina matematičkih modela koji se danas primjenjuju u praksi su tzv. parcijalni modeli. S njima se, za razliku od cjelovitih ili kompleksnih, analizira jedan segment ili jedna pojava. Tako postoji tipologija matematičkih modela koji se primjenjuju u urbanom planiranju:¹⁹

- mikro – makro modeli – mikro modeli odnose se na jedinice ili grupe u sklopu četvrti, a makro modeli obuhvaćaju grad u cjelini ili regiju,
- statički – dinamički modeli – prvi modeli analiziraju odnose u jednom trenutku u vremenu, a drugi teže da odnose promatraju u toku vremena,
- deskriptivni – bihavioristički modeli – prvi teže da daju određenu sliku jedne pojave na temelju vidljivih obilježja, a drugi su temeljeni na reakcijama,
- predikativni - preskriptivni modeli – kod prvih modela vrijednost zavisne varijable je određena odnosom s nezavisnim varijablama koje su numerirane u modelu, a kod drugih modela formulacije su normativne, dakle, određene kao optimalne,
- deterministički – stohastički modeli – prvi su oni čije su varijable u fiksnim odnosima, dok drugi počivaju na vjerojatnosti te pokazuju stupanj vjerojatnosti jedne pojave u ukupnom procesu.

Analiza unutrašnjogradske pokretljivosti stanovništva vrlo je važna za planiranje razvoja pojedinih funkcija, osobito za planiranje prometnog sustava grada. Za to je potrebna analiza kretanja stanovništva u 24 – satnom tijeku u kojem se zapažaju „vrhovi“ prometa pri odlasku i povratku u stambene zone. Za potrebe planiranja gradskog prometa ponekad je nužna detaljnija analiza unutrašnjograskog kretanja. Ona je moguća pomoću slijedećih modela:²⁰

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Vresk, M., Grad u regionalnom i urbanom planiranju, Sveučilište u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb, 1990., str. 130.

²⁰ Ibid. str. 132.

- model nastanka (generacije) prometa kojim se dobije slika o vrstama putovanja iz pojedinih gradskih zona, bez obzira na odredište,
- model distribucije prometa kojim se utvrđuje distribucija broja putovanja u određenoj zoni i kretanja između zona,
- model podjele prometa na sredstva omogućava da se utvrdi raspodjela prometnog volumena na oblike, odnosno sredstva prijevoza,
- model prelaganja ili model opterećenja prometne mreže.

Funkcionalno – prostorna struktura u cjelini se može utvrditi, kartiranjem kategorija iskorištavanja, odnosno namjene površina za pojedine funkcije. Tako se utvrđuje veličina, raspored i međusobni odnos površina za pojedine namjene. Međutim, površine mogu biti sagrađene različitim intenzitetom. Uz to, u obzir treba uzeti trodimenzionalnost prostorne strukture grada, potrebno kartiranje načina iskorištavanja zgrada. Kartiranje načina korištenja zgrada obavlja se po katovima. To je posebno nužno u središnjim zonama grada gdje prevladavaju mješoviti načini iskorištavanja: stanovanje, poslovanje itd.²¹

Većina projekata obnove i razvoja urbanih sredina zahtijevaju sudjelovanje države u financiranju jer je neophodno osigurati subvencije za troškove održavanja objekata, infrastrukture i javnih površina i osiguranje izvodljivosti projekata. Kvaliteta rješenja postaje jedan od najvažnijih kriterija za utvrđivanje podobnosti projekta za financiranje iz budžeta. Cilj je osigurati da predloženi razvoj unapređuje lokalnu zajednicu i pomaže uspješnu realizaciju projekta. Uspješan razvoj ovisi o dobrom pristupu i vezama. Povezanost lokacije sa okruženjem je važna čak i za najmanje objekte. Promatranjem kako se ljudi kreću kroz postojeće naselje mogu se otkriti različiti faktori koji utječu na kretanje. Analiza kretanja ukazuje kako se određeni elementi mogu dodati i unaprijediti.²²

2.4. Teorija polariziranog razvoja

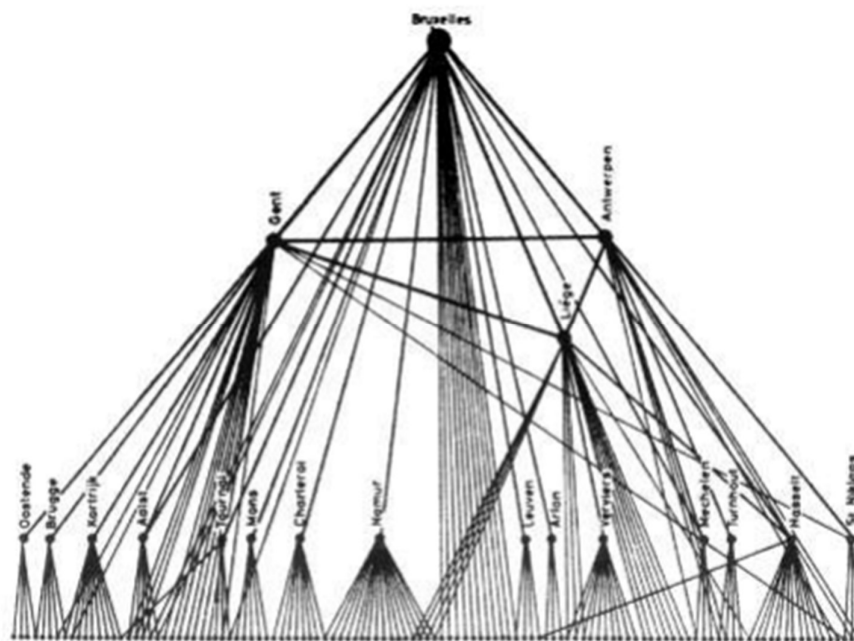
Kako je već dobro poznato, ekonomski razvoj u prostoru ne očituje se jednolično, nego s naglašenim regionalnim razlikama. Nejednaki regionalni razvoj rezultat je djelovanja složenih

²¹ Vresk, M., Grad u regionalnom i urbanom planiranju, Sveučilište u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb, 1990., str. 134.

²² Polić, D., Petrović, G., Priručnik za urbani dizajn, Prograf i Orion Art, Beograd, 2009., str. 9., 19., 28.

gospodarskih, socijalnih i političkih čimbenika koji kroz dulje vrijeme djeluju u međuovisnosti s prirodnom osnovom. Istodobno, prirodna je osnova heterogena, a prirodni resursi nejednako raspoređeni u prostoru. Proces ekonomskog razvoja u takvim je uvjetima vrlo složen. O tome svjedoče brojne teorije koje pokušavaju objasniti nejednaki regionalni razvoj.²³

Slika 1. Hijerarhijska struktura urbanog sustava Belgije

Izvor: https://www.pmf.unizg.hr/_download/repository/grad_i_nodalna_regija.pdf (11.08.2016.)

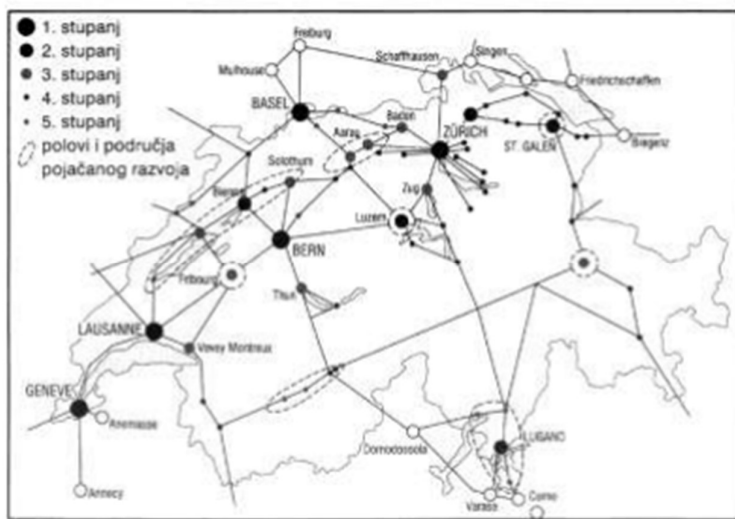
Nejednaki regionalni razvoj potican industrijalizacijom privukao je pozornost mnogih, ne samo znanstvenih nego i praktičnih potreba. Neklasične ekonomske teorije, međutim, nisu uspjele objasniti pojavu nejednaka razvoja jer su temeljeni na postavkama uravnoteženog razvoja. To će na zadovoljavajući način riješiti teorija polariziranog razvoja pedesetih godina. Razvoj teorije polariziranog razvoja polazi od logike urbano baziranje industrijalizacije ističući činjenicu da se ekonomski razvoj u prostoru širi preko punktova, čvorišta, odnosno polova. Pritom je izražen proces kružne kumulativne kauzalnosti koji uvjetuje nejednaki regionalni razvoj.²⁴

²³ Vresk, M., Grad i urbanizacija, Sveučilište u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb, 2002., str. 232.

²⁴ Ibid. str. 232. – 233.

Šezdesetih i sedamdesetih godina nastali su brojni radovi koji su teoriju polariziranog razvoja primjenjivali u objašnjenju nejednakog regionalnog razvoja. Osim toga, teorija se kao instrument počela primjenjivati u regionalnom planiranju. Upravo zbog toga pol se sve više uzima kao konkretan, geografski pol, odnosno kao konkretno naselje. Teorija polariziranog razvoja uvelike će utjecati na razvoj regionalnog planiranja u svijetu. Ta je teorija iznijela na vidjelo dvije važne spoznaje. Prvo, to je opće prihvaćena spoznaja da je nejednaki regionalni razvoj posljedica polariziranog razvoja. Druga spoznaja je ta da se slabije razvijene, uglavnom ruralne regije, mogu uspješnije razvijati ako su pod utjecajem gradskih ekonomija, odnosno da su njom integrirane. Polovi razvoja mogu u tom smislu poslužiti kao sredstvo integracije. Planskim se mjerama mogu, naime, u slabije razvijenim regijama potaknuti polovi razvoja koji će svojim utjecajem pridonijeti ravnotežu regionalnom razvoju.²⁵

Slika 2. Urbani sustav Švicarske

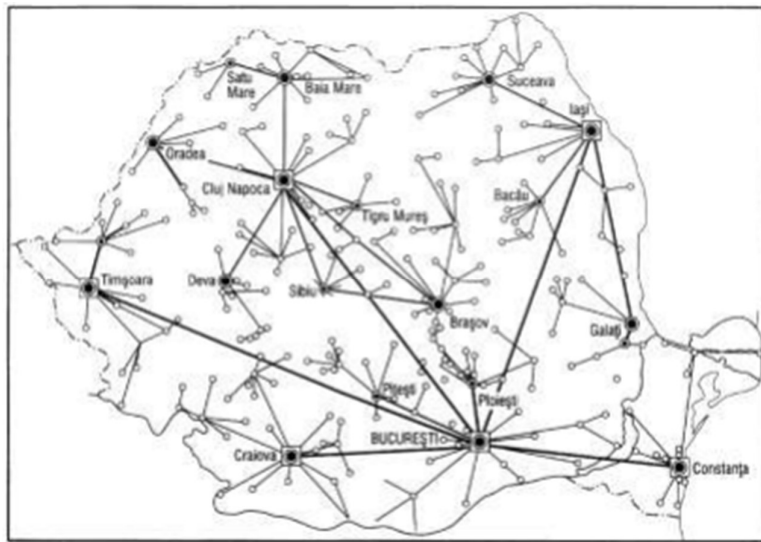
Izvor: https://www.pmf.unizg.hr/_download/repository/grad_i_nodalna_regija.pdf (11.08.2016.)

U Europi je koncept centara (polova) razvoja kao instrumenta u regionalnom planiranju u nekim zemljama bio posebno izražen. U Njemačkoj se on 60 – ih godina primjenjuje na nekoliko regionalnih razina i primjenom nekoliko tipova centara. Istih se godina u Velikoj Britaniji taj koncept primjenjuje na regionalnom planiranju sjeveroistočne Engleske, Škotske i

²⁵ Vresk, M., Grad i urbanizacija, Sveučilište u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb, 2002., str. 233.- 234.

Walesa. U Francuskoj je teorija polova, odnosno centara razvoja, dobila najveću primjenu. To je bilo uvjetovano naglašenim neuravnoteženim regionalnim razvojem te zemlje s dominacijom Pariza i njegove regije. U svrhu uravnoteženijeg regionalnog razvoja Francuzi su izdvojili osam regionalnih centara koji bi trebali biti razvojna protuteža Parizu. U Italiji je koncept centara razvoja posebno došao do izražaja u planiranju regionalnog razvoja južne Italije. Koncept polova, odnosno centara dobio je veliku primjenu u planiranju regionalnog razvoja i izvan Europe, u slabije razvijenim zemljama.²⁶

Slika 3. Urbani sustav Rumunjske

Izvor: https://www.pmf.unizg.hr/_download/repository/grad_i_nodalna_regija.pdf (11.08.2016.)

²⁶ Vresk, M., Grad i urbanizacija, Sveučilište u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb, 2002., str. 234. – 235.

3. METROPOLITANIZACIJA

Zahvaljujući središnjem položaju i velikoj dostupnosti, gradske jezgre postala su najvrijednije za lokaciju trgovine, finansijskog poslovanja i drugih funkcija. Zbog skupoće zemljišta i koncentracije poslovnih zgrada i objekata stanovništvo se počelo seliti u rubne dijelove grada i ova pojava bila je zastupljena više među bogatim stanovništvom. Ova pojava prisutna je i danas u gradovima. Tvornice su postale veliki zagađivači životne sredine i u razvoju grada malo se posvetilo pažnje prostornom planiranju. U postindustrijskom razdoblju javljaju se nove tendencije u urbanom razvoju pa se mijenja i prostorno – funkcionalna struktura grada. Ova faza se naziva faza metropolizacije ili tercijarna faza, jer se u okviru nje javlja nagli razvoj tercijarnih djelatnosti pa se u gradovima sve tome podređuje. Bogatiji slojevi građana premještaju svoje stambene zone prema rubnim dijelovima grada, a u centru grada žive siromašniji slojevi.²⁷

3.1. Urbanizacija i metropolitanizacija

U postindustrijskom razdoblju u razvijenim europskim zemljama osjećaju se nove tendencije u urbanom razvoju, pa se mijenja prostorna struktura grada i njegovo značenje u prostoru. Ta se faza urbanog razvoja u literaturi često zove, kako je već prije navedeno, i tercijarna ili metropolitanska faza, a pojavljuje se na onom stupnju društveno - ekonomskog razvoja kada tercijarne djelatnosti preuzimaju vodeću ulogu u zapošljavanju stanovništva.

Razvoj tercijarnih djelatnosti a uz njih i industrijskih grana čija lokacija sve više ovisi o kupovnoj moći, a manje o blizini izvora sirovina i energije uvelike je utjecalo na prostorni razmještaj radnih mjesta. Nova radna mjesta otvaraju se, što je logično, u naseljenim zonama, jer su to pretežno radna mjesta uslužno - servisnog karaktera. To praktički znači da prostorni razmještaj novih radnih mjesta uvelike slijedi razmještaj stanovništva, što je zapravo proces suprotan onome u industrijskoj fazi urbanizacije, kada se radna snaga preseljava u središte grada.

²⁷ Savremeni urbani procesi, dostupno na: <http://www.dgt.uns.ac.rs/download/istgeo07v.pdf>, preuzeto: 13.07.2016.

Razvoj prometa omogućio je veću prostornu pokretljivost ljudi i veće razdvajanje mjesta stanovanja i mjesta rada, dakle dnevnu migraciju radne snage iz okolice u gradove. To je, istodobno, pospiješilo socijalno prestrukturiranje stanovništva, okolice i njezinu urbanizaciju. Funkcionalne veze između grada i okolice bile su pojačane. Posljedice takvog razvoja nastanak metropolitanskih regija, odnosno dnevnih ili lokalnih urbanih sustava.

Proces metropolitanizacije u Europi je najprije i najače došao do izražaja u razvijenim zapadnim zemljama. Međutim, i u njima se zbivao na različite načine. Iako je intenzivniji proces metropolitanizacije, u skladu s društveno - ekonomskim razvojem, u zemljama zapadne Europe počeo u različito vrijeme, ipak se može reći da počinje poslije 1960. godine, dakle mnogo kasnije nego u Angloamerici, gdje je taj proces vrlo intenzivan već između dva svjetska rata. Zemlje zapadne Europe bile su šezdesetih godina u takozvanoj tercijarnoj ili metropolitanskoj fazi urbanizacije, u kojoj sve više dolazi do izražaja koncentracija stanovništva u metropolitanskim regijama. Dok u ruralnim područjima nema velikih promjena u broju stanovnika i gustoći naseljenosti, dotle metropolitanska područja neprestano rastu. Proces metropolitanizacije zaostaje u manje razvijenim europskim zemljama.

3.2. Suvremeni razvoj gradova

Planiranjem prostornog razvoja i uređenjem prostorne strukture grada bavi se urbanističko planiranje. Ono se bavi planiranjem novih struktura, ali isto tako i uređenjem postojećih. U planiranju prostornih struktura grada postoje s dva aspekta: strukturno planiranje i arhitektonsko oblikovanje. Strukturno planiranje težište djelovanja stavlja na funkcionalne strukture i način iskorištavanja gradskog zemljišta. Počinje se jače razvijati u 19. stoljeću kada se grad počeo planski strukturirati na funkcionalne dijelove, kao što su stambene zone, industrijske zone, zone opskrbe itd.²⁸

Glavnu brigu o planiranju grada imaju gradske skupštine koje imaju svoje stručne institucije. Gradske uprave vode plansku politiku i donose mjere za njihovu politiku. Instrumenti ili mjere planske politike mogu se podijeliti u dvije skupine: administrativne i provedbene mjere.

²⁸ Mitrović, M., Industrijska proizvodnja i urbanizacija, dostupno na: eknjiznica.unipu.hr/2136/1/2013_28.pdf, preuzeto: 19.07.2016.

Administrativne mjere čine planovi, programi, propisi, odluke, naredbe itd.. Provedbene su mjere: nova gradnja, sanacija, obnova, rekonstrukcija, revitalizacija, konzervacija itd.²⁹

Utjecaj globalizacije i restrukturiranje u razvoju gradova sve je evidentniji. Urbano restrukturiranje u kontekstu globalizacije najdojmljivije je u ovim tendencijama. U posljednjih dvadesetak godina provedena je nova tehnološka revolucija. Riječ je o razvoju visoke tehnologije, možda najizraženije u informacijama i komunikacijama. Ona je, koristeći se računalima, omogućila informacijski razvoj i stvaranje informacijskog društva. Osim razvoja informacijske i komunikacijske tehnologije, zabilježen je veliki napredak u raznim oblicima prometa, što je pridonijelo globalizaciji.³⁰

Novi tehnološki napredak uvelike se odrazio na razvoj gradova. On je omogućio disperzi razvoj i decentralizaciju gradskih djelatnosti; uvjetovao je stvaranje mješovitih zona u iskorištavanju gradskog zemljišta; pospješio je koncentraciju gradskih funkcija uz prometne koridore; pridonijelo je konsolidaciji unutar gradskih područja. Na promjene planske politike o uređenju gradova uvelike utječu novije demografske promjene i socijalni procesi. Treba istaknuti zapažene migracije stanovništva na više razina. Preseljenje stanovništva iz sela u grad treba promatrati u svjetlu ekonomskog razvoja. Ona su izražena u vrijeme industrijalizacije. U razvijenim su zemljama prestala, ali su prisutna u manje razvijenim zemljama. U Europi su preseljavanja iz sela u grad još izražena u tranzicijskim i drugim razvijenim zemljama. U zemljama Afrike, Azije i Latinske Amerike još su naglašeni. U razvijenim su zemljama izraženija preseljenja iz grada u okolice, regiju, odnosno regionalna preseljenja.³¹

Zbog doseljavanja u gradove iz drugih sredina i kultura u mnogim europskim gradovima počela je kulturno - prostorna polarizacija. Na taj način gradovi gube svoju kulturnu homogenost. U njima nastaju četvrti pojedinih supkultura. U demografskoj strukturi vidljive su i druge promijene. To je, ponajprije, starenje stanovništva zbog niskog nataliteta. Broj samačkih domaćinstava je u porastu. Posebno treba istaknuti socijalnu polarizaciju. Ona je pospješena, kako je rečeno, informacijskim oblikom razvoja, to jest ekonomskim restrukturiranjem. U gradovima raste broj dobro plaćenih radnih mjesta u uslužnim

²⁹ Mitrović, M., Industrijska proizvodnja i urbanizacija, dostupno na: eknjiznica.unipu.hr/2136/1/2013_28.pdf, preuzeto: 19.07.2016.

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid.

djelatnostima u kojima se zapošljavaju visokostručni kadrovi. U proizvodnim djelatnostima broj se radnih mjesta smanjuje. U njima se zapošljava nekvalificirana radna snaga. Često su to doseljenici. Osim toga, proizvodni sektor sve se više informatizira. U gradovima se javlja novo siromaštvo. Ovakav oblik socijalne polarizacije uvjetuje određene promjene u socijalnoj topografiji grada. U razvijenim zemljama razvoj grada ima drugačija obilježja. On pokazuje sve veću tendenciju suburbanizacije i disperzije. Oba ova razvojna procesa praćena su ekološkim problemima.³²

3.3. Upravljanje metropolitanizacijom

Proces metropolitanizacije objašnjen je evolucijom gradske populacije u pet etapa. Prva etapa, u okviru ograničenog gospodarskog i tehnološkog razvoja, znači jaku migraciju prema glavnom gradu u kojem je locirana većina industrije zemlje. U drugoj etapi proces industrijalizacije zahvaća širu gradsku regiju i dolazi do stvaranja sekundarnih gradova no središnji grad još uvijek brzo raste. U trećoj fazi odvija se ubrzana suburbanizacija dok središnji grad raste sporije. Četvrta etapa znači opadanje stanovništva središnjeg grada, a prigradski dijelovi rastu i privlače industriju. U petoj fazi ubrzava se opadanje stanovnika središnjeg grada, relativno opada i broj žitelja suburbanih područja u korist sekundarnih gradova i metropolitanskog područja čime završava cijeli urbani ciklus.³³

Teritorijalna disperzija modernog grada preko formalno utvrđenih gradskih granica tendira prema stvaranju širih sustava upravljanja i u oblasti komunalnih djelatnosti. Područje gradskog ruba, pa bilo i neurbanizirano, zahtijeva odgovarajuće mjere utjecaja, nadzora i planiranja središnjeg grada uslijed stvarnog odnosno potencijalnog proširenja tih službi na gradsku okolinu. Dosadašnja urbana praksa služi se sljedećim rješenjima: metateritorijalna ovlaštenja središnjih gradova nad gradskim rubom, sporazumno obavljanje pojedinih službi uz gradski rub, metropolitanska vijeća, urbanizirani okruzi, spajanje grada i okruga, aneksija, metropolitanske federacije, metropolitansko područje kao novi tip upravne jedinice,

³² Mitrović, M., Industrijska proizvodnja i urbanizacija, dostupno na: eknjiznica.unipu.hr/2136/1/2013_28.pdf, preuzeto: 19.07.2016.

³³ Pavić, Ž. Javna uprava, Nastavni materijali „Suvremena javna uprava“, Zagreb, 2006., str. 286. - 298.

funkcionalno povezivanje grada i okoline te formiranje posebnih tijela za obavljanje komunalnih djelatnosti na metropolitanskom području.³⁴

Kod metateritorijalnih ovlaštenja pojedini grad dobiva određena ovlaštenja koja zahvaćaju okolno područje izvan njegovih formalnih granica. Ta se ovlaštenja odnose pretežno na nadzor stambene izgradnje, prostorno planiranje, održavanje vodovoda, odvoz smeća, borbu protiv zagađivanja zraka i vodenih tokova, nadzor nad izgradnjom industrijskih postrojenja, groblja, sprječavanje kriminala itd. Modifikacija ove solucije sastoji se u stvaranju posebnih jedinica za upravljanje užom gradskom okolinom koja je posebnim aktom proglašena urbanom iako nije i formalno pripojena samom gradu. Te se jedinice obrazuju uglavnom oko novostvorenih gradova čija okolina nema formalnih uvjeta za konstituiranje vlastitih lokalnih jedinica.³⁵

Grad i okolne lokalne jedinice mogu sklapati razne sporazume po kojima grad obavlja određene službe za suburbane lokalne jedinice. Modaliteti ovakvih aranžmana idu od sasvim neformalnih dogovora pa sve do detaljnih čvrstih ugovora. Predmetom tih sporazuma najčešće je snabdijevanje suburbanog područja vodom, izgradnja kanalizacijske mreže, cesta, mostova, neki poslovi iz oblasti zdravstva i socijalne zaštite, protupožarna zaštita, tehnički složeniji policijski poslovi i sl.³⁶

Metropolitanska vijeća djeluju na dobrovoljnoj bazi kao tijela sastavljena od izabranih predstavnika lokalnih jedinica metropolitanskog područja s ciljem unapređivanja razumijevanja između lokalnih jedinica i njihovih funkcionera kao i sporazumijevanja o zajedničkim potrebama i unapređenje koordinirane akcije u rješavanju tih problema. Vijeća ne predstavljaju nikakvi institucionalizirani oblik upravljanja metropolitanskim teritorijem već se smatraju minimalnim sredstvom kojim se nastoji postići interna kooperacija lokalnih jedinica tog područja. Također, nemaju ovlaštenja za samostalno djelovanje nego mogu davati samo svoje preporuke o određenim problemima na temelju kojih onda pojedine lokalne jedinice poduzimaju zajedničke akcije.³⁷

³⁴ Pavić, Ž. Javna uprava, Nastavni materijali ,Suvremena javna uprava , Zagreb, 2006., str. 286. - 298.

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid.

3.4. Komparativni prikaz svjetskih metropola i Zagreba

Među najrazvijenije urbane sustave svijeta ubrajaju se metroplitanska područja Londona, New Yorka te Tokija kao reprezentativni primjeri globalnih gradova s važnim financijskim, političkim i kulturnim funkcijama te poslovnim središtima važnih multinacionalnih kompanija te raznih globalno značajnih organizacija. Globalni ili svjetski grad je grad s organiziranim globalnim poslovnim, financijskim, trgovinskim i političkim funkcijama, ali ima i jasno izražene socijalne i kulturne raznolikosti. Postoji nekoliko tipova izdvajanja globalnih gradova prema globalnoj važnosti među kojima se izdvajaju dva značajnija. Prvi je Thriftov tip koji razlikuje tri razine izdvajanja globalnih gradova:³⁸

- Pravi globalni centri koji sadrže podružnice i središnjice nekih od najvažnijih svjetskih korporacija i banaka koje su zadužene za većinu svjetske trgovine i razmjene. To su New York, London i Tokio.
- Zonalni centri koji sadrže urede mnogih velikih korporacija te imaju važnu ulogu u međunarodnom poslovanju. Primjeri takvih centara su Paris i Los Angeles.
- Regionalni centri u kojima se nalaze uredi kompanija i stranih financijskih organizacija, ali nemaju toliko važnu ulogu u međunarodnom poslovanju. Takvi centri su primjerice Sydney i Chicago.

Drugi tip izdvajanja globalnih gradova je tip po Beaverstocku koji je izdvojio najvažnijih 55 gradova svijeta koji daju prikaz stupnjevanja značaja globalnih gradova. No unatoč svim podjelama većina analiza pokazuje da su najvažniji gradovi svijeta London, New York i Tokio kao upravni centri u svjetskoj ekonomiji.³⁹

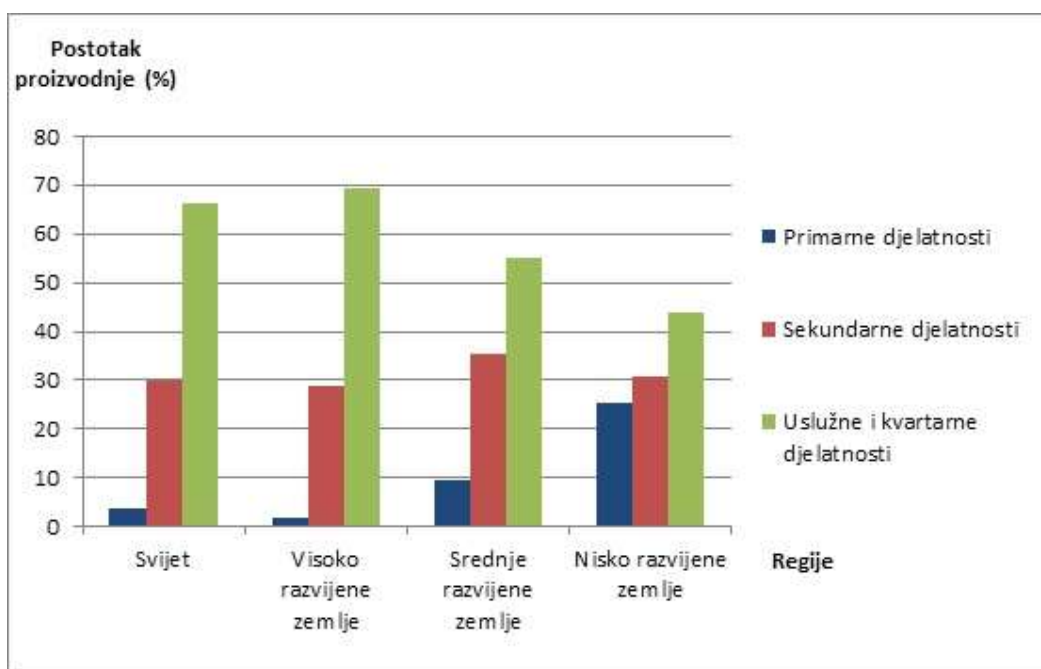
U suvremenom svijetu nova svjetska ekonomija odvija se više u prostoru nego u mjestu, a s vremenom će se sve više i više ekonomskih transakcija preseliti u taj novi prostor. Ljudi će naseljavati mjesta, a ekonomija prostor. U današnje doba sve veću ulogu ima tzv. „novi“ kapitalizam u kojem glavnu ulogu imaju znanje i informacije kao glavna pokretačka snaga urbane ekonomije. U novoj svjetskoj ekonomiji globalni gradovi funkcioniraju kao centri ili upravljačko-kontrolna mjesta u organizaciji svjetske ekonomije. Unatoč utjecaju globalizacije

³⁸ Mihalić, A., Ekonomija gradova razvijenih zemalja svijeta, dostupno na: www.geografija.hr/svijet/ekonomija-gradova-razvijenih-zemalja-svijeta/, preuzeto: 23.07.2016.

³⁹ Ibid.

i na mrežu multinacionalnih kompanija, čime su njihove aktivnosti rasprostranjene po cijelome svijetu te je došlo do njihove decentralizacije, njihovo središte tj. uprava nije decentralizirana te je zadržana u velikim svjetskim gradovima, odnosno globalnim gradovima između kojih je stvorena snažna transnacionalna mreža globalnih gradova koje donose najvažnije globalno važne odluke. Jedna od prednosti globalnih gradova je velika koncentracija stručnjaka u istome polju rada koji zajednički mogu surađivati na nekim projektima ili zajedno prodavati određene usluge.⁴⁰

Slika 4. Svjetska proizvodnja po sektorima djelatnosti i regijama 2000. godine

Izvor: <http://www.geografija.hr/wp-content/uploads/2015/03/sl-1.jpg> (27.07.2016.)

Postindustrijska etapa značajka je razvijenih zemalja svijeta. Nju karakterizira proces metropolitizacije, tj. proces razvoja policentričnih metropolitanskih regija. Za proces nastanka policentričnih metropolitanskih regija karakteristični su procesi dekoncentracije i rekonzentracije. Dekonzentracija je proces u kojem gradsko stanovništvo te ekonomske

⁴⁰ Mihalić, A., Ekonomija gradova razvijenih zemalja svijeta, dostupno na: www.geografija.hr/svijet/ekonomija-gradova-razvijenih-zemalja-svijeta/, preuzeto: 23.07.2016.

aktivnosti migriraju iz grada u neko drugo područje metropolitanske regije. Prilikom procesa rekonzentracije stanovništvo i ekonomske aktivnosti koncentriraju se u urbanim naseljima u široj ili užoj okolici gradova, odnosno u tzv. satelitskim gradovima. Tim procesima središnji grad koji je pogođen procesima dekoncentracije i rekonzentracije gubi glavnu ulogu u regiji te postaje samo jedan od centara policentrične metropolitanske regije. Stoga je prvi razlog opadanja važnosti određenog grada smanjenje njegovog broja stanovništva koje migrira u bližu ili dalju okolicu (primjeri takvih gradova su Liverpool, Manchester i Dortmund, bivša industrijska središta). Drugi razlog opadanja značaja i pozicije grada je migracija ekonomskih aktivnosti, seobu sjedišta kompanija ili industrijske proizvodnje, van grada ili u rubne dijelove grada. Također na rubnim dijelovima gradova podižu se i moderni trgovački centri koji nerijetko imaju znatno veću ponudu od centara u bližem središtu grada (jedan od takvih primjera je i trgovački centar WestGate, najveći trgovački centar u Hrvatskoj, koji se nalazi u općini Bistra, dvadesetak kilometara zapadno od Zagreba).⁴¹

Još jedna od posebnosti suvremenih gradova su osnivanje novih poslovnih zona ili novih industrijskih prostora kao središta znanja i inovacija. Te nove poslovne zone tvore tzv. klustere, geografski koncentrirane skupove kompanija unutar jednog industrijskog sektora uz čvrstu suradnju sa znanstvenim i državnim ustanovama. Najčešće su to visokospecijalizirane kompanije temeljene na suvremenoj tehnologiji. Najpoznatiji primjeri visokorazvijenih klastera su Silicijska dolina, M4 koridor od Londona do Readinga, područja u Bavarskoj i Baden-Württembergu. Ukoliko su kompanije i njihovi istraživačko-razvojni centri smješteni u blizini znanstvenih instituta ili sveučilišta i ukoliko s njima usko surađuju, oni zajedno formiraju tzv. „znanstvene parkove“ (npr. Silicijska dolina i Sveučilište Stanford ili Route 128 i Sveučilište MIT).⁴²

S obzirom na svakodnevni ekonomski razvoj već razvijenih dijelova svijeta, u suvremenom svijetu jasno je vidljiva pojava ekonomske polarizacije. Ona se može promatrati na dvije razine. Prva, jače izražena, odnosi se na razliku između razvijenih i nerazvijenih zemalja svijeta. Najrazvijenije zemlje svijeta pripadaju takozvanoj „globalnoj trijadi“ koja obuhvaća zemlje zapadne Europe, istočne Azije predvođene Japanom te Sjedinjene Američke Države. S druge strane postoje izrazito nerazvijeni krajevi kao što su subsaharska Afrika i pojedine

⁴¹ Mihalić, A., *Ekonomija gradova razvijenih zemalja svijeta*, dostupno na: www.geografija.hr/svijet/ekonomija-gradova-razvijenih-zemalja-svijeta/, preuzeto: 23.07.2016.

⁴² Ibid.

zemlje južne i jugoistočne Azije. Između njih postoje velike razlike u stupnju razvijenosti što se može prikazati udjelima proizvodnje po djelatnostima. Osim na globalnoj razini ekonomsku polarizaciju se može promatrati i unutar samih gradova bez obzira na stupanj njihovog ekonomskog razvoja, tako da je polarizacija jasno vidljiva i u najrazvijenijim metropolitanskim regijama svijeta kao što su metropolitanske regije Londona, New Yorka i Tokija.⁴³

Slika 5. Karikatura koja prikazuje podjelu stanovništva prema platežnoj moći

Izvor: <http://www.geografija.hr/wp-content/uploads/2015/03/sl.2.jpeg> (31.07.2016.)

Globalizacija je svakako jedan od najznačajnijih procesa koji oblikuju suvremeni svijet. Globalizacija je skup prekograničnih procesa pokrenutih nezapamćenim razvojem moderne

⁴³ Mihalić, A., Ekonomija gradova razvijenih zemalja svijeta, dostupno na: www.geografija.hr/svijet/ekonomija-gradova-razvijenih-zemalja-svijeta/, preuzeto: 23.07.2016.

tehnologije koji je doveo do ubrzanja ekonomskih procesa, a koji se odražava u socijalnoj, političkoj, kulturnoj i svim drugim područjima sveukupnog života, dakle globalnog je značenja. Glavna karakteristika globalizacije je brz protok informacija, roba i usluga te je upravo zbog toga globalizacija ključan proces za globalni razvoj. Glavni nositelji globalizacije su multinacionalne i transnacionalne kompanije te upravo pod njihovim utjecajem dolazi do sve veće ekonomske polarizacije svijeta, a o njihovoj moći dovoljno govori podatak da neke od njih raspoložu budžetima većim od budžeta nekih država.⁴⁴

Multinacionalne i transnacionalne kompanije svoja središta smještaju u najrazvijenijim gradovima svijeta i tako povećavaju priljev kapitala u te gradove te od njih stvaraju još jača financijska središta. Dok su središta kompanija u najrazvijenijim gradovima, proizvodni pogoni se najčešće grade u krajevima potpuno suprotnih obilježja tako da su upravo slabije razvijene države južne i jugoistočne Azije jedno od područja s najviše proizvodnih pogona multinacionalnih kompanija. Razlog takve raspodjele je radna snaga koja je višestruko jeftinija u slabije razvijenim zemljama, ali i mnogo lakši pristup prirodnim resursima koji se mogu iskorištavati bez kontrole ili uz vrlo malu kontrolu upravo zbog velikog utjecaja multinacionalnih kompanija na vlasti tih država. Smještaj proizvodnih pogona u slabije razvijenim državama olakšava prodiranje multinacionalnih kompanija na nova tržišta. Multinacionalne i transnacionalne kompanije zarađuju iskorištavanjem resursa nerazvijenih zemalja, a unose kapital u razvijene zemlje tako da je opravdano tvrditi da su upravo one glavni faktori sve veće ekonomske polarizacije u svijetu.⁴⁵

Ekonomska polarizacija se ne javlja samo između pojedinih krajeva svijeta, već je ona prisutna i unutar samih gradova. To je posljedica nekoliko međusobno povezanih i isprepletenih socio-ekonomskih procesa od kojih su najznačajniji deindustrijalizacija, tercijarizacija, gentrifikacija i kazualizacija, ali ne može se zanemariti ni utjecaj globalizacije. Proces deindustrijalizacije najbolje je promatrati na primjeru Ujedinjenog Kraljevstva. Nakon snažnog razvoja industrije u vremenu nakon Drugog svjetskog rata koji je trajao do kraja 60-ih godina 20. stoljeća, dolazi do velikog propadanja industrije u sljedećem desetljeću. Tako je između 1966. i 1976. godine nestalo milijun radnih mjesta u proizvodnom sektoru. Propadanje je zahvatilo tradicionalne industrije poput brodogradnje, proizvodnje metala i

⁴⁴ Mihalić, A., Ekonomija gradova razvijenih zemalja svijeta, dostupno na: www.geografija.hr/svijet/ekonomija-gradova-razvijenih-zemalja-svijeta/, preuzeto: 23.07.2016.

⁴⁵ Ibid.

djelatnostima ili su se morali osloniti na pomoć države. Priljev obrazovanijeg i bogatijeg stanovništva koje je zaposleno uglavnom u tercijarnom sektoru je dovelo do procesa gentrifikacije. Gentrifikacija je proces prenamjene društveno marginalnih i područja radničke klase središnjih dijelova grada u rezidencijalna područja srednje klase koji je započeo 1960-ih investiranjem privatnog kapitala u najveće gradove. Gentrifikacija podrazumjeva prenamjenu zapuštenih radničkih četvrti u stambeno-poslovne zone u koje se nastanjuje to novopridošlo stanovništvo, a stanovništvo koje je izgubilo posao u procesu deindustrijalizacije se često zapošljava u ugostiteljskim objektima i prodavaonicama koje su otvorene da zadovolje potrebe novopridošlog stanovništva. Upravo je tu očita ekonomska polarizacija jer se s jedne strane mlada i kvalificirana radna snaga koja se doselila u gradove zapošljava u djelatnostima koje su dobro plaćene dok se s druge strane radnici koji su izgubili posao u procesu deindustrijalizacije zapošljavaju na slabije plaćena radna mjesta koja su otvorena zbog potreba doseljenog stanovništva.⁴⁷

Slika 7. Kontrast između razvijenog i nerazvijenog dijela Rio de Janeira

Izvor: <http://www.geografija.hr/wp-content/uploads/2015/03/Rio-de-Janeiro-kontrast-izme%C4%91u-razvijenog-i-nerazvijenog-dijela-grada.jpg> (02.08.2016.)

⁴⁷ Mihalić, A., *Ekonomija gradova razvijenih zemalja svijeta*, dostupno na: www.geografija.hr/svijet/ekonomija-gradova-razvijenih-zemalja-svijeta/, preuzeto: 23.07.2016.

Ekonomskoj polarizaciji doprinosi još jedan proces. Riječ je o „kazualizaciji“ dijela poslovnih aktivnosti, tj. o fleksibilizaciji rada kroz rad na određeno vrijeme, zapošljavanje na pola ili na dio radnog vremena, sezonske i honorarne poslove i sl. Na taj način se također zapošljava stanovništvo koje je izgubilo poslove deindustrijalizacijom, ali taj način zapošljavanja nije najpogodniji zbog toga što se uvijek javlja nesigurnost radnog mjesta, a i često je potrebno obavljati više poslova da bi se osigurala egzistencija. Vidljiv je i utjecaj globalizacije na ekonomsku polarizaciju unutar samih gradova. Brojne novonastale kompanije, pogotovo multinacionalne, ne smještaju pogone u kojima bi mogli raditi radnici koji su bili pogođeni deindustrijalizacijom u gradove, nego ih smještaju ili na gradsku periferiju ili u ruralna područja. Jedino se uprave kompanija nalaze u središtima gradova, a zaposlenici koji rade u toj upravi i tvrtkama koje se razvijaju uz te upravne zgrade su također često bolje plaćeni. Razvoj globalizacije i informatičke tehnologije omogućava zapošljavanje radnika iz drugih krajeva svijeta u određenim djelatnostima. Navedeni procesi su doveli do velikog i vrlo aktualnog problema nezaposlenosti. To se pogotovo odnosi na tercijarizaciju koja nije uspjela omogućiti dovoljan broj radnih mjesta da poništi negativan utjecaj deindustrijalizacije. Nezaposlenost je vrlo izražena među mlađom populacijom i velika je odgovornost na nacionalnim vladama i međunarodnim institucijama u rješavanju toga problema.⁴⁸

Što se tiče grada Zagreba, on je kao glavni grad ujedno i prva metropola u Hrvatskoj. Sa preko milijun stanovnika dobio je status metropole i zasad je najveća metropola na području zemlje s tim statusom. Kako je tekao njegov razvoj i na koji način je došao do ovog statusa, te kako funkcionira u odnosu na druge metropole objašnjeno je u nastavku.

Analiziraju li se hrvatski urbanistički dokumenti izrađeni u razdoblju od 1960. godine do sredine osamdesetih, jasno se vidi da se predmet njihova uređivanja i regulacije jednoznačno naziva prostor. Kada se želi prostor predočiti kao jednostavnu veličinu, onda se koristi skicirana jezična navika koja služi da bi se što jasnije utvrdilo s koliko se apstraktno praznog prostora u određenom razvojnom nacrtu može, ili treba, računati. Na temelju ovih dokumenata širen je prostor grada Zagreba pomoću Urbanističkog plana. Glavne strategijske intencije vezane su identitetnim predodžbama, legitimacijom predočena identiteta te

⁴⁸ Mihalić, A., Ekonomija gradova razvijenih zemalja svijeta, dostupno na: www.geografija.hr/svijet/ekonomija-gradova-razvijenih-zemalja-svijeta/, preuzeto: 23.07.2016.

prostornim okvirom gdje se on, lokalno, ostvaruje. Ta činjenica dopušta nazrijeti i mjesto Zagreba u oblikovanju glavnih strategijskih intencija.⁴⁹

Slika 8. Panorama grada Zagreba

Izvor: <http://www.zgportal.com/img/aktualno/vijesti/2011/zagreb-iz-zraka-1.jpg> (04.08.2016.)

Metropolska mjesta jedina su neprenosiva mjesta u druge životne cjeline. Zagreb je metropolskim mjestom samo u modernom hrvatskom društvu koje se pomoću njega u ulozi glavnog grada samooblikovalo. Drukčije rečeno, metropolska su mjesta sabirališta identitetne i strukturne stabilnosti jedne društvene skupine. Zagreb je već u razdoblju 1946. – 1990. postao velegrad tijekom druge modernizacije. Zagrebačko periferijsko područje u osnovi je

⁴⁹ Rogić, I., Dakić, S., Grad i plan – prinos raspravi o generalnom urbanističkom planu Zagreba, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Hrvatska sveučilišna naklada Zagreb, Zagreb, 2000., str. 21., 49.

glavno mjesto zagrebačke teritorijalne i demografske ekspanzije. Zbog toga, uspostava nadzora periferijske ekspanzije nesumnjivo je jedna od temeljnih zadaća.⁵⁰

Prema popisu stanovništva iz 2001. godine Grad Zagreb ima 779.145 stanovnika, i to 415.153 žene i 363.992 muškarca. Šire gradsko područje okuplja više od milijun stanovnika. Prosječna starost stanovnika je 39,7 godina. Prema narodnosti većinu stanovnika čine Hrvati (oko 92%), a od nacionalnih manjina najznačajnije skupine su: Srbi, Slovenci, Bošnjaci (bosanski muslimani) i Albanci. Prema vjeri većina Zagrepčana izjašnjava se katolicima (87%), a ostale najznačajnije vjerske zajednice su: pravoslavna zajednica, islamska zajednica (2%), Jehovini svjedoci, Evangelička crkva i Reformirana kršćanska (kalvinska) crkva kao povijesne protestantske konfesije, te Adventistička crkva, Baptistička crkva te židovska zajednica. Oko 4% izjašnjava se agnosticima, a 3.5% ateistima. Najveće gradske četvrti su: Trešnjevka (više od 120 000 stanovnika), Novi Zagreb (više od 110 000 stanovnika) i Dubrava (blizu 100 000 stanovnika). Po popisu stanovništva iz 1991. godine, naseljeno mjesto Zagreb imalo je 706,770 stanovnika, dok je Grad Zagreb imao 777.826 stanovnika.⁵¹

Najvažnije grane gospodarstva u Zagrebu su: proizvodnja električnih aparata, kemijska, farmaceutska i tekstilna industrija, te industrija hrane. Zagreb je međunarodno trgovinsko i poslovno središte, te prometno raskrižje između Srednje i Istočne Europe. Proračun grada Zagreba za 2008. godinu je iznosio 7,45 milijardi kuna. Grad Zagreb ima najveći nominalni bruto domaći proizvod po glavi stanovnika u Hrvatskoj (19,132\$ u 2005. godini, u usporedbi s hrvatskim prosjekom od 10,431\$). Godine 2004. bruto domaći proizvod u paritetu kupovne moći iznosio je 28,261\$ (19,067€). Od srpnja 2008. prosječna mjesečna neto plaća u Zagrebu iznosila je 6,228 kn, što je oko 1,356\$ (hrvatski prosjek je 5,234 kuna, odnosno 1,140\$). U prva tri mjeseca 2009. godine prosječna stopa nezaposlenosti je porasla s 6,2 na 6,8 posto, što znači da je bez posla bilo 28 000 Zagrepčana.⁵²

34% tvrtki u Hrvatskoj ima sjedište u Zagrebu, a 38.4% hrvatske radne snage radi zaposleno je u Zagrebu, uključujući gotovo sve banke, uslužne tvrtke i javni prijevoz. U Zagrebu su sjedišta najvažnijih gospodarskih subjekata u Hrvatskoj. Među njima se ističu Franck, Kraš, Croatia Airlines, Croatia osiguranje d.d., Croatia Records, HT, INA, Konzum, Ledo, Pliva,

⁵⁰ Rogić, I., Dakić, S., Grad i plan – prinos raspravi o generalnom urbanističkom planu Zagreba, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Hrvatska sveučilišna naklada Zagreb, Zagreb, 2000., str. 79., 81., 88.

⁵¹ Grad Zagreb, seminarski rad iz geografije, dostupno na: http://os-jakovlje.skole.hr/upload/os-jakovlje/images/static3/1274/attachment/Grad_Zagreb-seminarski_rad.docx, preuzeto: 29.07.2016.

⁵² Ibid.

RIZ, Tisak, Vipnet, itd. Tvrtke u Zagrebu činile su 52% ukupnog prometa i 60% ukupnog dohotka Hrvatske u 2006. godini, te 35% hrvatskog izvoza i 57% hrvatskog uvoza. U Zagrebu je razvijen i turizam. Ponuda turističkog smještaja je raznolika. Hoteli su u rasponu od velikih, vrhunskih, koji posluju u sastavu poznatih lanaca, do malih prenoćišta u privatnom smještaju. U Zagrebu postoje tri hotela sa pet zvjezdica (Westin, Sheraton, Regent Esplanade) i 10 sa četiri zvijezdice.⁵³

Slika 9. Tržište grada Zagreba

Broj i struktura poslovnih subjekata, rujan 2012.					
Pozicija	Registrirane pravne osobe	Trgovačka društva	Poduzeća i zadruge	Ustanove, tijela, udruge, organizacije /registrirani/	Obrti i slobodna zanimanja / aktivni/
Grad Zagreb	94.537	registrirani 56.629 aktivni 39.949	registrirani 23.969 aktivni 206	13.939	16.739
Republika Hrvatska - ukupno	291.059	registrirani 159.738 aktivni 113.904	registrirani 66.607 aktivni 2.109	64.714	92.027

Izvor: <http://www.jatrgovac.com/usdocs/Grad-Zagreb-Broj-i-struktura-poslovnih-subjekata-tablica.png>
(14.08.2016.)

⁵³ Grad Zagreb, seminarski rad iz geografije, dostupno na: http://os-jakovlje.skole.hr/upload/os-jakovlje/images/static3/1274/attachment/Grad_Zagreb-seminarski_rad.docx, preuzeto: 29.07.2016.

4. ZAKLJUČAK

Potrebe za planiranjem i razvojem gradova pojavlju se pojavom ljudskih zajednica. Još od ranih stoljeća ljudi su počeli planirati na određenim prostorima i tako stvarati gradove. Prvi gradovi potječu još u razdoblju prije nove ere. Iako su to bili mali gradovi i površina im se može usporediti skoro pa sa današnjim selima, imali su vrlo bitnu funkciju. Grad je bio središte razmjene – današnje trgovine, i svih važnijh poslova.

Razvojem civilizacija razvijaju se i gradovi. Već oko 1300. godine pojavljuju se prvi veliki gradovi koji imaju više od 100.000 stanovnika. Vremenom ti gradovi sve više rastu i razvijaju se u današnje suvremene metropole. Nastajanjem metropola povlači se i pitanje upravljanja samim gradom, ali i njegovim prigradskim područjima. Ova potreba se svela na jedan specifičan proces, poznatiji pod nazivom metropolitanizacija.

Metropolitanizacija kao proces uređuje i brine se o pripajanju gradova njegovih prigradskih područja. Koliko je metropolitanizacija bitna za metropole govori sama činjenica da se ovim procesom gradovi dovode na zavidne razine ustrojstva i djelovanja, na proširenim područjima.

Svrha ovog rada bila je upoznati se sa procesom metropolitanizacije i shvatiti koliko je ona bitna u funkcioniranju jednog velikog grada. Iako u Hrvatskoj nema neki veliki broj metropola, središte poput Zagreba, ali i drugih gradova, npr. Splita, Osijeka i Rijeke, su vrlo bitna područja koje uskoro čeka pojačana metropolitanizacija, jer su sva manja središta fokusirana na ove gradove. Ujedno, puno lakše se nalazi posao u ovim središtima, pa stanovništvo iz manjih naselja sve više seli u ove gradove.

Zaključno, subjektivno govoreći, metropolitanizacija je potrebna Hrvatskoj, kako bi se gospodarstvo razvijalo i kako bi prigradska područja počela, uz potporu velikih gradova, samostalno razvijati svoje gospodarstvo, te tako podići gospodarstvo cijele zemlje na veću razinu, koja je prijeko potrebna.

LITERATURA

1. Vresk, M., Grad i urbanizacija, Sveučilište u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb, 2002.
2. Vresk, M., Grad u regionalnom i urbanom planiranju, Sveučilište u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
3. Rogić, I., Dakić, S., Grad i plan – prinos raspravi o generalnom urbanističkom planu Zagreba, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Hrvatska sveučilišna naklada Zagreb, Zagreb, 2000.
4. Polić, D., Petrović, G., Priručnik za urbani dizajn, Prograf i Orion Art, Beograd, 2009.
5. Pavić, Ž. Javna uprava, Nastavni materijali ,Suvremena javna uprava , Zagreb, 2006., str. 286. - 298.
6. Mitrović, M., Industrijska proizvodnja i urbanizacija, dostupno na: eknjiznica.unipu.hr/2136/1/2013_28.pdf, preuzeto: 19.07.2016.
7. Mihalić, A., Ekonomija gradova razvijenih zemalja svijeta, dostupno na: www.geografija.hr/svijet/ekonomija-gradova-razvijenih-zemalja-svijeta/, preuzeto: 23.07.2016.
8. Savremeni urbani procesi, dostupno na: <http://www.dgt.uns.ac.rs/download/istgeo07v.pdf>, preuzeto: 13.07.2016.
9. Grad Zagreb, seminarski rad iz geografije, dostupno na: http://os-jakovlje.skole.hr/upload/os-jakovlje/images/static3/1274/attachment/Grad_Zagreb-seminarski_rad.docx, preuzeto: 29.07.2016.

DODACI

Popis slika

Slika 1. Hijerarhijska struktura urbanog sustava Belgije	11
Slika 2. Urbani sustav Švicarske	12
Slika 3. Urbani sustav Rumunjske	13
Slika 4. Svjetska proizvodnja po sektorima djelatnosti i regijama 2000. godine	20
Slika 5. Karikatura koja prikazuje podjelu stanovništva prema platežnoj moći.....	22
Slika 6 Gentrifikacija Pariza	24
Slika 7. Kontrast između razvijenog i nerazvijenog dijela Rio de Janeira	25
Slika 8. Panorama grada Zagreba.....	27
Slika 9. Tržište grada Zagreba	29